

УДК 745/749(476.5):7.067

Народныя традыцыі ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве Віцебшчыны

Шкут М. М.

Установа адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава», Віцебск

У артыкуле разглядаецца гісторыя народных мастацкіх рамёстваў і промыслаў саломалляцтва. Гэтае рамяство было распаўсюджана не толькі на Віцебшчыне, але і ва ўсёй Рэспубліцы Беларусь. Паказваецца эвалюцыя развіцця прадпрыемстваў мастацкай прамысловасці, дзе арцелі былі ператвораны ў фабрыкі мастацкіх вырабаў. Цяпер на гэтых фабрыках і ў створаных на сучасным этапе цэнтрах народных рамёстваў і мастацтваў творча працуюць народныя і прафесійныя мастакі. Выстаўкі, святы-конкурсы, шырокая праграма на «Славянскім кірмашы» з дэманстрацыяй творчай працы майстроў саломалляцтва, дзе глядач бачыць, як нараджаецца твор, спрыяюць далейшаму развіццю сучасных народных мастацкіх промыслаў Рэспублікі Беларусь.

Аўтар аналізуе творчасць майстроў саломалляцтва і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Параўноўваецца мастацкія асаблівасці вырабаў з саломы. Разглядаецца выкарыстанне і развіццё народных традыцый у відах тэхнікі пляцення, форме, канструкцыях, характары і мастацкіх асаблівасцях саломалляцтва некаторых сучасных майстроў і мастакоў Віцебшчыны.

Ключавыя словы: традыцыі, рамёствы і промыслы, тэхніка пляцення, утылітарна-дэкаратыўныя вырабы, народная творчасць, саломалляцтва.

(Искусство и культура. — 2012. — № 3(7). — С. 39-47)

Folk traditions in the applied art of Vitebsk region

Shkut M. M.

Educational establishment «Vitebsk State University named after P. M. Masherov», Vitebsk

The article centers round the history of folk art straw handicraft. This craft was spread everywhere not only in Vitebsk region, but also all over the Republic of Belarus. The evolution of the development of art craft enterprises is described, where workshops were converted into craft factories. Nowadays folk and professional artists work both at these factories and at modern Centers of folk art and crafts. Exhibitions, festivals and contests as well as a large programme at «Slavianski bazaar» with the demonstration of the creative work of straw masters, where the spectator watches the birth of a piece of art, benefit further development of modern folk crafts in the Republic of Belarus.

The author analyzes the work of straw and applied art artists. Artistic peculiarities of straw pieces of art are compared. Application and development of folk traditions in the types of straw work, form, construction, character and artistic features of the straw works of art by some modern artists of Vitebsk region are considered.

Key words: traditions, crafts, technique of making, household and decorative pieces, folk art, straw work.

(Art and Culture. — 2012. — № 3(7). — P. 39-47)

Саломалляцтва з'яўляецца адным з найбольш распаўсюджаных відаў старажытных народных промыслаў, яно займае сёння ў мастацкай прамысловасці даволі значнае месца. Здаўна ў сялянскім побыце ўжываліся самыя разнастайныя плеченыя вырабы: каробкі, шыяны, сявенькі, лубкі, гарцы, лапці, капелюшы, цацкі, дэкаратыўныя аздобы. Утылітарныя вырабы – каробкі, лубкі, шыяны – ужываліся

для захавання збожжа, мукі, розных рэчаў. Незалежна ад форм і велічыні саламянага посуду ў аснове яго стварэння ляжаў адзін тэхнічны прыём – перапляценне саламянага жгута палоскай лазы ці арэшніку. Зграбныя формы, прыгожы рытмічны ўзор паверхні, які ствараўся залацістай саломкай і карычневымі палоскамі лазы, надавалі гэтым утылітарным вырабам пэўныя мастацкія якасці.

Адрас для карэспандэнцыі: 210017, г. Віцебск, вул. Гагарына, 21-А/7 – М. М. Шкут

Аднак найбольш выразна гэтыя якасці саломкі праявіліся ў вырабах пластычнага і дэкаратыўнага характару. З саломы рабілі розныя цацкі ў выглядзе фігур чалавека, жывёл, птушак. Шырокае распаўсюджанне набылі плеченыя шкатулкі розных форм і памераў. У аснове дэкору ляжалі вітая і крыжовая пляцёнкі. Чаргаваннем гэтых элементаў стваралася вялікая колькасць варыянтаў дэкору.

Праблема традыцый і наватарства з'яўляецца адной з важных метадалагічных праблем мастацкай творчасці, адным з важнейшых аспектаў тэорыі мастацтва. Традыцыйнае і наватарскае ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве дыялектычна ўзаемазвязаны. Зазначым, што вядучая роля належыць новаму, прагрэсіўнаму, аднак гэтае новае заўсёды трывала абапіраецца на лепшыя народныя традыцыі, якія глыбока сягаюць сваімі каранямі ў глебу народнага жыцця. Беларускае саломплярства (вырабы з саломкі і лазы) высока ацэнены мастацтвазнаўцамі і этнографамі не толькі ў рэспубліцы, але і замежнымі даследчыкамі [1].

Мэта дадзенага артыкула – аналіз уплыву традыцыйнага мастацтва на сучасную творчасць народных майстроў і мастакоў на прыкладзе твораў віцебскіх майстроў саломплярства.

Адносіны майстроў саломплярства да традыцый мастацтва змяшчаюць у сабе шмат самых розных аспектаў. Важнейшы з іх – высвятленне таго, што ёсць карыснага ў традыцыі, што неабходна выкарыстаць у творчасці і развіваць далей. Гэта ўласціва для сучасных беларускіх майстроў дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Такі падыход характэрны як для майстроў старэйшага пакалення, так і для маладых твораў Віцебшчыны. Апора на народныя традыцыі ў цеснай сувязі з наватарскімі пошукамі сучаснага выражэння дае магчымасць майстрам ствараць творы з саломы, якія адпавядаюць высокім мастацкім якасцям. У сучасных творах майстроў саломплярства Браслава, Віцебска, Верхнядзвінска, Гарадка, Лепеля, Пастаў, Новалукомля, Чашнік і іншых мясцін відаць імкненне да ўзбагачэння ўнутранага зместу, да выражэння думак і пачуццяў сродкамі дэкаратыўнага мастацтва.

Пры ўсёй разнастайнасці творчых індывідуальнасцей старэйшых і маладых саломплярстваў Віцебшчыны аб'ядноўвае цікавасць не толькі да нацыянальных традыцый, але і да культурнай спадчыны суседніх краін – Расіі, Украіны, Літвы, Польшчы. Сацыяльна-эканамічныя ўмовы, блізкасць матэрыяльнай культуры, гаспадарчыя і культурныя сувязі абумовілі аналагічнасць тэхнік выканання, матываў і відаў дэкаратыўна-прыкладных вырабаў з саломы.

3 гісторыі саломплярства на Віцебшчыне. Вытокі развіцця народных мастацкіх рамёстваў і промыслаў Віцебшчыны бяруць пачатак з глыбокай старажытнасці. Паводле архіўных матэрыялаў, вырабы з саломы і лазы былі распаўсюджаны на тэрыторыі Віцебшчыны паўсюдна. Амаль кожны селянін сам вырабляў з саломы і лазы карнізы, кашы, рознага памеру скрынкі, каробкі, шыяны, сявёны, лубкі, гарцы, лапці, капелюшы, цацкі, дэкаратыўныя аздобы. Гэтыя вырабы ўжываліся ў Лепельскім, Глыбоцкім і Дрысенскім паветах.

З ростам капіталістычнай вытворчасці ў другой палове XIX ст. у вёскі Віцебшчыны, асабліва ў тыя, што размяшчаліся паблізу ад прамысловых цэнтраў, пачала трапляць фабрычная прадукцыя. Хатняе начынне замянялася фабрычным, вырабленым не толькі на Віцебшчыне, а і ў Расіі. Знаўцы народных традыцыйных вырабаў у свой час адзначалі: «...Хай бы прадавалі ў нашай вёсцы не толькі тульскія замкі, клямкі і завесы, але і вырабы каваля з суседняй вёскі» [2].

Для развіцця народнай культуры ў пачатку XX ст. ствараецца «Таварыства дапамогі хатняму рамяству і народнаму ўмельству». Пытанне пра лёс саматужных промыслаў разглядалася на Усерасійскім земскім з'ездзе ў Пецябургу ў 1913 г. [3]. У хуткім часе павятовыя земствы на Віцебшчыне сталі арганізоўваць камітэты па прыёме і рэалізацыі заказаў. Аднак гэта мала дапамагло саматужніку.

У паслярэвалюцыйны час са з'яўленнем таннага фабрычнага посуду саламяныя вырабы пачалі выходзіць з ужытку. Старажытны промысел быў пад пагрозай знікнення, але своечасова прынятыя меры прывялі да яго адраджэння, далі яму новае жыццё.

Галоўным стымулам актыўнага развіцця мастацкіх вырабаў з'явілася пашырэнне духоўных запатрабаванняў чалавека, яго жаданне аздобіць свой побыт прыгожымі мастацкімі рэчамі.

Разам з развіццём мастацкіх промыслаў у поўнай меры паўстала пытанне адраджэння старажытных традыцый, у тым ліку і ў мастацкім саломалляцтве Віцебшчыны. Некаторыя агульныя звесткі аб адраджэнні народных традыцый і мастацкіх асаблівасцяў саломалляцтва на Віцебшчыне можна знайсці ў працах беларускіх даследчыкаў [4].

Савецкая ўлада паклала пачатак новаму этапу ў развіцці народных рамёстваў і промыслаў. Пачалі стварацца музеі, у тым ліку і на Віцебшчыне. Краязнаўчыя музеі становяцца навукова-даследчымі і культурна-асветнымі ўстановамі, якія збіраюць і экспануюць калекцыі, што характарызуюць матэрыяльную і духоўную культуру беларусаў.

Віцебскі абласны краязнаўчы музей быў заснаваны ў 1918 годзе як Віцебскі губернскі музей на базе калецый А. Р. Брадоўскага і музея Віленскага вайсковага збору [5]. У фондах і сёння захоўваюцца плеценыя кашы, сярэнькі з лазы і саломы. Трэба адзначыць, што на Віцебшчыне існавалі наступныя тэхнікі саломалляцтва: спіральнае і прамое пляценне, пляценне з плоскіх і аб'ёмных пляцёнак. Найбольш пашыранай была тэхніка спіральнага пляцення са жгуту саломы і пруткаў лазы, каранёў і льяных нітак. Спіральнай тэхнікай пляцення выраблялі розных памераў саламяныя карабы, шыяны з векам для захавання збожжа, мукі і саламяныя карабы для круп, адзення, гарцы, якія служылі мерай збожжа. Калекцыі традыцыйных вырабаў саломалляцтва зберагаюцца ў Полацкім і Лепельскім краязнаўчых музеях.

Па Віцебскай вобласці было распаўсюджана пляценне карзін прамавугольнай формы з арнаментальнымі берагамі. Перагародка па цэнтры карзіны, ручка, тонка аплеценая лазой, надавалі вырабу трываласць. Тэхніка пляцення ўжывалася спіральная, але не аднастайная. Аснова карзіны складалася прамавугольнай формы, а затым апляталася. Лазовыя пруты не фарбаваліся. Выраб па краях аздабляўся геаметрычным арнаментам.

З лазы не толькі плялі шматлікія дробныя рэчы, але і выраблялі мэблю, дзяццячыя калыскі, ёю апляталі карэты і інш. Так, напрыклад, вырабы народных майстроў Суража славіліся далёка за межамі краіны [6]. Ужыванне традыцыйнага арнаменту ніколі не было самамэтай, а падпарадкоўвалася формам прадмета. Мэбля з лазы вызначалася прыгажосцю формы і мудрагелістымі матывамі.

Гэтае рамяство з даўніх часоў бытавала не толькі на Віцебшчыне, але і ва ўсёй Беларусі [7]. Асноўны матэрыял для пляцення вырабаў – лаза і чарот. Лазу нарыхтоўвалі ў пачатку лета, у так званую “сокавую пару”. Ачышчаную ад кары, яе звязвалі ў снапы і клалі ў сырое месца, каб не перасыхала. Перш чым нешта з яе рабіць, лазу запарвалі, яна набывала светла-карычневы колер, рабілася эластычнай і гнуткай у руках майстра. Кожны майстра меў сваю, індывідуальную непаўторнасць у тэхніцы пляцення, але ўпарта прытрымліваўся традыцыйных прыёмаў сваёй мясцовасці. Плялі з лазы калісьці на Віцебшчыне літаральна цэлымі вёскамі.

Тэхнікі пляцення з лазы на Віцебшчыне.

Зазначым, што на Віцебшчыне існавалі тры галоўныя віды тэхнікі пляцення з лазы: спіральная, крыжовая і рабровая-крыжовая. Усе яны былі нескладаныя, але патрабавалі стараннасці, працавітасці. Мастацкая каштоўнасць вырабу залежала ад шматлікіх фактараў: ад эластычнасці падрыхтаванай лазы і розных адценняў колеру канструкцыйнай формы вырабу, ад віду тэхнікі пляцення і падборкі каляровых пруткоў. Кожны від пляцення пачынаўся з каркаса. Да яго паслядоўна далучалі эластычныя лазовыя пруткі розных колераў. Майстра ў час працы не карыстаўся ні накідам, ні ўзорам.

Дэкаратыўнасць дасягалася формай, колерам, ад светла-жоўтага да цёмна-карычневага. Нацыянальны геаметрычны арнамент розных відаў узбагачаў плеценыя вырабы. Са з'яўленнем хімічных фарбавальнікаў некаторыя майстры выкарыстоўвалі іх для ўпрыгожвання сваіх вырабаў.

Майстры Віцебшчыны ўспрымалі ўсё новае, карыснае і ў той жа час упарта трымаліся сваіх мясцовых традыцый [8]. Як правіла, вырабы Віцебшчыны з лазы або саломы вылучаюцца лаканізмам, пласты-

кай форм, прыгажосцю матэрыялу. Варта адзначыць, што пляценне з лазы і саломы на Віцебшчыне пераклікаецца з сучаснай тэхнікай пляцення прыбалтыйскіх і рускіх народных майстроў. Гэта тлумачыцца суседствам і моцным узаемаўплывам культуры народаў, але спецыфічная форма вырабаў надае ім традыцыйную нацыянальную самабытнасць.

У пачатку 30-х гадоў у Інстытуце беларускай культуры ствараецца аддзел па вывучэнні саматужных промыслаў і хатніх рамёстваў. Супрацоўнікі аддзела па спецыяльна распрацаванай праграме праводзяць шырокае абследаванне малавывучаных раёнаў, збіраюць узоры народнага мастацтва, арганізоўваюць выстаўкі. У 1938 г. быў створаны Беларускі мастацка-прамысловы саюз, які аб'ядноўваў аднуцэнтралізаваную сістэму разрозненыя арцелі, якіх у гэты час на тэрыторыі Беларусі было больш за 20.

Аднавіўшы ў кароткі тэрмін разбураную Вялікай Айчыннай вайной гаспадарку, Беларусь у канцы 40-х – пачатку 50-х гадоў уступае ў новую паласу свайго развіцця, узрастае ўвага да народнага мастацтва.

На працягу некалькіх дзесяцігоддзяў народныя мастацкія промыслы Беларусі знаходзіліся ў сістэме прамысловай кааперацыі і захоўвалі структуру арцелей. У 1960 г. яны былі ператвораны ў фабрыкі. У сувязі з ліквідацыяй прамысловай кааперацыі асноўная маса прадпрыемстваў мастацкіх промыслаў была перададзена Галоўнаму ўпраўленню бытавога абслугоўвання БССР, а ў 1965 г. – Міністэрству мясцовай прамысловасці. Развіццю мастацкіх промыслаў у сістэме мясцовай прамысловасці садзейнічае выкарыстанне не толькі мясцовай сыравіны, але і ўтылізацыя прамысловай і сельскагаспадарчай вытворчасці, больш шырокае і актыўнае далучэнне да іх народных умельцаў.

У канцы 60-х гадоў у Віцебску адраджаецца вытворчасць мастацкіх вырабаў з саломы і лазы, актывізуецца работа Дамы народнай творчасці, рэгулярна пачалі арганізоўвацца выстаўкі. Для вытворчасці плеченых вырабаў шырокае прымяненне атрымалі саламяныя жгуты. Перавязаныя ніткамі віткі са жгуту стваралі разнастайныя па форме і памерах бытавыя прадметы.

Саломе, як традыцыйны матэрыял, шырока выкарыстоўвалася і ў ручным ткацтве. Народнае ткацтва з саломы, чароту і сіту, «шапашніка» – своеасаблівая і яркая з'ява матэрыяльнай культуры беларусаў. Прайшоўшы доўгі шлях развіцця, ручное саламянае ткацтва захавала шматлікія элементы, якія зарадзіліся ў глыбокай старажытнасці і сталі традыцыйнымі.

Саломе злакавых і балотных раслін (чарот, рагоз) прымянялася не толькі для пляцення розных кашоў і кублаў, але і для вырабу хатняга начыння, мэблі. На кроснах, варштатах ткалі дываны, з саламянай тканіны шылі гаспадарчыя сумкі, рабілі вазы і шкатулкі. Аснову такой тканіны складалі лянныя ніткі.

Вядома, што на Беларусі распаўсюджана каля 20 разнавіднасцей лазы. Для кухоннага начыння прымяняліся галоўным чынам аднагадовыя парасткі («малакіта»), якія не маюць адгалінаванняў, эластычныя і пруткія.

Прадметы побыту і ўпрыгожанні з лазы, нягледзячы на разнастайнасць груп і наяўнасць мясцовых стылявых асаблівасцей, вырабляюцца на аснове самабытных народных традыцый і нясуць выразныя прыкметы пераемнасці з культурай папярэдніх пакаленняў. І гэта не выпадкова, бо сам матэрыял – самы даступны і таны – спрыяў таму, што пляценне на тэрыторыі Беларусі існавала з глыбокай старажытнасці [9].

Мастацкія асаблівасці плеченых вырабаў майстроў Віцебшчыны. Працягваючы класічныя прагрэсіўныя традыцыі, віцебскія майстры на свой густ і фантазію сінтэзуюць тэхніку пляцення ў залежнасці ад функцыянальнасці вырабу. Напрыклад, у новалукомльскіх шкатулках і вазах каркасам рэчы служаць распластаныя стужкі саломы, наклееныя або прышытыя па тарцовых краях да кардону. Круглая ці авальная форма шкатулкі абазначаецца вітой пляцёнкай паралельна са стужкай у зубчыкі. Гэта назіраецца ў вырабах браслаўскіх, віцебскіх і чашніцкіх майстроў. Спалучэнне дамінуючага віду тэхнікі пляцення з іншымі надае творах дэкаратыўна-мастацкія якасці.

Знаёмства з саламянымі ўтылітарнымі вырабамі сучасных майстроў сведчыць аб творчым выкарастанні старажытнай тэхнікі пляцення. Як і калісьці, асноўнымі відамі пляцення з'яўляюцца вітая і кры-

жовая пляцёнка, у зубчыкі, разеткі. У плеченых тэхнікай вітага пляцення фруктоўніцах, цукерачніцах каркасам службы сама пляцёнка, у якую для трываласці ўстаўляюць металічны дроцік. Гэта надае яму ўстойлівасць і выклікана ўтылітарным прызначэннем вырабу. Слаі пляцёнка сшываюцца ніткамі, а дном службы крыжовая пляцёнка з распластаных стужак саломкі, якая падшываецца да кардону для трываласці. Нярэдка верхнядзвінскія, віцебскія майстры для ўзбагачэння формы ўпрыгожваюць гэтыя вырабы геаметрычнымі арнаментамі, выкананымі традыцыйнымі відамі тэхнікі пляцення: у зубчыкі і вітай пляцёнкай.

Варта адзначыць, што не толькі арнаментальныя матывы служаць дэкорам, але і сам матэрыял (жытняя саломка), а таксама тэхніка выканання. Гэта ўласціва плеченым вырабам фабрык Віцебска і Браслава. Асаблівым майстэрствам вызначаюцца творы народнага майстра А. Краўчука з Віцебска, які развівае традыцыйную тэхніку спіральнага саломаяпляцення. У яго бытавых утылітарна-дэкаратыўных вырабах адчуваецца ўменне арганічна спалучыць тэхніку пляцення з формай вырабу.

Прастата, устойлівасць цыліндрычных форм, імкненне выявіць у вырабах зграбнасць характэрныя для творчасці Т. Худзяковай з Новалукомля. Яна стварыла рэгіянальную школу саломаяпляцення, падрыхтавала больш за дзве сотні майстроў, якія працягваюць народныя традыцыі старажытнага рамяства. У сучасным інтэр'еры іх творы выконваюць як утылітарную, так і дэкаратыўную функцыю. Аднак трэба адзначыць, што часам некаторыя з такіх вырабаў залішне перанасычаныя як па кампазіцыі, так і па дэкоры, што зніжае іх мастацкую вартасць. Гэта адбываецца тады, калі некаторыя вучні народнага майстра Т. Худзяковай проста паўтараюць традыцыйныя творы, якія ствараліся ва ўмовах іншага разумення майстрамі сваіх творчых задач.

Сапраўды творчае засваенне традыцый саломаяпляцення характэрна для майстрыцы Л. Гаравой, якая працуе ў Гарадоцкім доме рамёстваў і фальклору. Л. Гаравая мае свой індывідуальны почырк. У яе творчасці, акрамя адметных, спецыфічных рысаў, ёсць

і шмат агульных. У першую чаргу гэта выкарыстанне крыжовай і ў зубчыкі тэхнікі пляцення (з перавагай крыжовай).

Патрэбна зазначыць, што ў кожнага майстра саломаяпляцення Віцебшчыны свой індывідуальны почырк. Напрыклад, у творчасці браслаўскага майстра П. Карэніка перавага аддаецца арнаментальнаму дэкору. Яму ўласціва класічнае, прафесійнае ўменне спалучаць натуральны колер матэрыялу з пафарбаваным, а таксама з дадатковым матэрыялам – скурай, капронавымі ніткамі. Капелюшы П. Карэніка грунтоўна традыцыйныя, выкананыя ў тэхніцы пляцення «зубчаткі».

Цікавай з'яўляецца і творчасць браслаўскага майстра М. Шлабун. Інтэрпрэтуючы формы жаночых сумак з улікам функцыянальнасці, яна дэкаруе вырабы шляхам гарманічнага спалучэння салямяных пасмаў з цёмна-охрыстым колерам балотнай травы (сітніка). У вырабах майстрыцы выкарыстоўвае толькі адзін від тэхнікі пляцення з жытняй саломкі, якая і службыць дэкорам. Прастата форм вырабу, арганічнае пачуццё матэрыялу, умелае спалучэнне ў творах новых прыёмаў з традыцыйнымі выразна характарызуюць яе творчасць.

Трэба адзначыць, што ва ўтылітарна-дэкаратыўных вырабах з саломы прасочваецца арганічнае спалучэнне нацыянальнага каларыту са змяненнем формы твораў і тэхнікі пляцення. Росту дэкаратыўнасці і разнастайнасці тэхнікі пляцення на Віцебшчыне садзейнічае таксама ўплыў мастацтва суседніх рэгіёнаў краіны. Але ў арыгінальных мастацкіх творах у кожным рэгіёне захоўваецца свой арнаментальны дэкор і зграбнасць сілуэта, свой нацыянальны каларыт.

Яшчэ больш індывідуальныя асаблівасці майстроў Віцебшчыны праявіліся ў канцы XX стагоддзя ў вырабах дэкаратыўнага характару, якія ўмоўна можна падзяліць на дзве групы: плоскія вырабы (маскі, пано) і аб'ёмныя кампазіцыі (бытавыя, казачна-фальклорныя сюжэты, гістарычныя, анімалістыка). У свабодна інтэрпрэтаваных масках «Казёл», «Чорт», «Зубр», «Пугач», «Кажан» і іншых, выкананых віцебскай мастачкай Л. Жыльцовай, прасочваюцца фантазія і глыбокае веданне вобраза.

Выкарыстоўваючы традыцыйныя віды тэхнікі пляцення ў зубчыкі (часам іх называюць стужкі-пасмы) і вітую пляцёнку, мастачка ўмела абагульняе форму, падкрэслівае характэрныя рысы вобраза. Асцярожнае і абмежаванае спалучэнне вітай пляцёнкі з дэталямі охрыстай скуры і металічнымі гузікамі трапна перадае характар вобразаў.

У плеченых з саломы контурных пано на зааморфныя матывы ў асноўным выкарыстоўваюцца стужкі-пасмы, якія садзейнічаюць стылізацыі сілуэтаў птушак. Мастачка творча падыходзіць да вырабаў, кожны завіток, дэталі сведчаць аб упэўненасці майстра, яго пачуцці прыгожaga. Яе творы «Галубка», «Певень», «Бусел», «Казёл» і іншыя пазбаўлены натуралізму, што з'яўляецца несумненнай творчай удачай. Круглыя, квадратныя, прамавугольны-выцягнутыя, ромбападобныя пано прадумана запаўняюцца саламянымі пасмамі, адлюстроўваючы элементы расліннага свету, прыўнесеныя з прыроды. Часам мастачка сінтэзуе тэхніку пляцення (крыжовую з пасмамі), а фон пано выкарыстоўвае рознага колеру з разцяжкай, галоўным чынам карычневай, бардовай альбо сіняй. Усё гэта надае вырабам мастацкую цэльнасць і завершанасць кампазіцыі. У адным выпадку ў дэкаратыўных пано пераважае каляровы фон, у другім – плеченая саломка. Смелыя пошукі сінтэзу розных матэрыялаў ствараюць надзвычайную гаму.

Варта адзначыць, што дэкаратыўныя маскі і пано, плеченыя з саломкі, – новыя віды ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве Віцебшчыны, што развіліся на аснове старажытнай тэхнікі выканання. Каштоўнымі якасцямі творчасці В. Шумскай з вёскі Жыгулі Верхнядзвінскага раёна з'яўляецца тое, што яе майстэрства заснавана на творчых пошуках прынцыпова новага, самастойнага вырашэння тэмы. Спалучаючы наватарства з народнымі традыцыямі, мастачка імкнецца да ўзбагачэння і развіцця традыцый. Плеченыя з саломкі пано «Птушка», «Рыбка», «Зубр» або скульптурныя лялькі «Хлеб-соль» вылучаюцца прастатой кампазіцыйнага вырашэння. Прынцып выканання аналагічны работам В. Грыбоўскай з Сянно, але яе вобразы ў творах кампануюцца на раней падрыхтаваным фоне, сплеченым з саломы. Арнаментальныя і

раслінныя матывы дапаўняюць і ажыўляюць кампазіцыю. Такім чынам, галоўная задача сучасных мастакоў і майстроў саломпляцення – убачыць у народнай творчасці найбольш жывое і эмацыянальнае, блізкае і сучаснае сучаснаму густу, проста і без усякага эклектычнага стылізавання данесці гэта ў сваіх работах.

Такая тэндэнцыя характэрна для многіх майстроў фабрык мастацкіх вырабаў Віцебшчыны, дзе галоўным прынцыпам становіцца наватарскае пераасэнсаванне і своеасаблівае творчае ўвасабленне народных традыцый. Гэта назіраецца ў творчасці гарадоцкага майстра О. Рэут. Яе пано «Сонца», «Разетка», «Круг», «Дыск», «Павук» нагадваюць магічныя сімвалы, якія служаць своеасаблівым дэкорам. Выкарыстоўваючы вітую пляцёнку для кампазіцый, яна стварае новыя ўзоры і матывы. Напрыклад, у пано «Павук» цэнтрам кампазіцыі з'яўляецца разетка, заключаная ў два плеченыя канцэнтрычныя кругі, злучаныя шматлікімі саламянымі стрыжнямі.

У 90-х гадах ХХ стагоддзя на Віцебшчыне назіраецца своеасаблівы росквіт жанравага саломпляцення ў выглядзе шматфігурных кампазіцый. Сярод майстроў, якія працуюць у гэтай тэхніцы, высокім майстэрствам вызначаюцца творы мастачкі З. Елісеевай з Новалукомля. З яе творчасцю звязана адраджэнне гэтага жанру народнага мастацтва. Яна з'яўляецца першым стваральнікам новалукомльскай школы саломпляцення. Першыя ўрокі майстэрства атрымала яна ад маці. З. Елісеева на сучасным этапе займае вядучае месца на Віцебшчыне як патомны майстар, што развівае традыцыі царкоўнага саломпляцення [10]. Прагрэсіўная тэхніка саломпляцення, багацце сюжэтных ліній надаюць яе творам сапраўдную мастацкую каштоўнасць. Традыцыйныя віды тэхнікі пляцення набываюць у яе большую вытанчанасць і разнастайнасць. Кампазіцыі саламяных акладаў ікон складаюць гірляндны кветак і лістоў. У яе работах, акрамя шырокай дэкаратыўнасці, назіраецца глыбокі рэлігійны змест і сімвалізм. Аклады ікон «Воскресение», «Пресвятая Богородица», «Нечаянная радость Святого Пантелеймона-Целителя» – узор творчага падыходу да кампазіцыйнага вырашэння. Старажытныя традыцыі пляцення яна не кананізуе,

а імкнецца да іх развіцця, ужывае аб'ёмныя саламяныя квадраты з крыжамі з залацістай фальгі.

Параўноўваючы творчасць В. В. Атрашкевіч з Чашнік і З. Елісеевай, варта адзначыць, што для іх характэрны індывідуальныя своеасаблівасці тэхнікі выканання, наватарства ў пляценні і вар'іраванні кампазіцый і ў той жа час працяг народных традыцый. Яснасць пабудовы аб'ёму і цэльнасці масы, якая падпарадкавана аднаму галоўнаму дынамічнаму руху, спрашчэнне сілуэтаў без лішняга нагрувашчвання дробных і пабочных дэталяў збліжае іх творчасць. Што ж датычыць наватарскіх пошукаў у творчасці гэтых майстроў, то яны не процістаяць нацыянальнай традыцыі, а з'яўляюцца працягам нацыянальных здабыткаў, пошукамі сродкаў для выяўлення новых якасцей, што фарміруюцца жыццём.

Варта адзначыць, што ў апошні час народныя традыцыі саломаяпляцення выкарыстоўваюцца больш інтэнсіўна і творча. Гэта прыкметна, напрыклад, у работах майстроў С. Чэрніковай і А. Чэрнікова з Лепеля. Шматлікія саламяныя фігуркі жыўёл падкрэсліваюць іх індывідуальны почырк і майстэрства. А. Чэрнікаў, пераняўшы майстэрства народнага пляцення ад маці, выпрацаваў свой стыль і манеру выканання. Яшчэ ў ранніх яго работах дэкор ствараецца шляхам узбагачэння мастацкіх якасцей і відаў пляцення. Напрыклад, у творах «Конік», «Буронка», як і ў вырабах іншых майстроў, асновай фігуры служаць пучкі саломы, перавязаныя ў адпаведных месцах. Гэты традыцыйны падыход да пляцення С. і А. Чэрнікавы развіваюць і ўзбагачаюць за кошт насычэння плеченых, зубчатых элементаў дэкору з саломы. У выніку атрымліваецца так званая «луска», якая раўнамерна пакрывае выраб. Выкананне канечнасцей жывёл традыцыйнае, але часам майстар карыстаецца тэхнікай пляцення ў зубчыкі, што гарманічна спалучаецца з наватарскай «лускай». Замест прамых ці веерападобных грыў коней з'яўляюцца хвалістыя, якія змяняюць сілуэт і характар вобраза. Такім чынам, удалае спалучэнне традыцыйнай тэхнікі пляцення з наватарскім падыходам сведчыць аб росце майстэрства майстроў.

Даволі значнае месца ў творчасці

майстроў займае анімалістычны жанр. Прынцып выканання яго той жа, што ў разгледжаных кампазіцыях. Народную тэхніку пляцення выкарыстоўвае прафесійная мастачка з Чашнік – Л. Варчэня. Спрошчанае сілуэта птушак яна ўзбагачае ўвядзеннем новых матываў выканання, якія ўдакладняюць і падкрэсліваюць характар, а разам з тым і павышаюць эстэтычны бок вырабу. Напрыклад, у творах «Певень» Л. Варчэня вар'іруе тэхніку пляцення і сілуэт птушкі. Каркасам вырабу служаць традыцыйны спосаб абвязвання саламяных скруткаў вітай пляцёнкай з чатырох саломінак. Пляценне заўсёды пачынаюць са стварэння галавы, на якой пакідаюць пучок прамых стужак, што стварае грабеньчык пёўня. Веерападобны хвост з прамой саломы ўпрыгожваецца завіткамі аналагічнай, як і шыі, тэхнікі пляцення, гэта надае вырабу закончанасць і маналітнасць. Ногі птушкі прымацоўваюцца да дыска з саломы, сплеценага для трываласці тэхнікай у зубчыкі. Варта адзначыць, што гэты прыём выканання ў творчасці Л. Варчэня з'яўляецца новым і ўнікальным.

У пачатку 10-х гадоў XXI ст. да новага напрамку ў галіне анімалістычнага жанру трэба аднесці творчасць віцебскага майстра Л. Вараб'ёвай. У творах «Бусел», «Паўлін», «Певень», «Індычка» праявіліся смелыя, наватарскія шляхі ў яе творчасці. Выкарыстанне традыцыйных прыёмаў і тэхнікі пляцення ў спалучэнні з новымі прыёмамі значна ўзбагачае яе творы. Новымі ў творчасці Л. Вараб'ёвай з'яўляюцца такія віды тэхнікі пляцення, як зрэз, спіралька і драбленне саломы.

Птушкі Л. Вараб'ёвай выконваюцца аналагічна з вырабамі майстроў старэйшага пакалення – з выкарыстаннем традыцыйнай вітай пляцёнкі, якая служаць як дэкорам, так і асновай формы. Веерападобны хвост птушкі складаецца са шматлікіх спіралек, якія заканчваюцца махрыстасцю. Гэтая гульня прыроднага матэрыялу ў трапным ужыванні стварае каляровую поліфанію. Паспяхова вырашаюцца ногі птушкі, яны пададзены ў выглядзе шматграннай зоркі. Такім чынам, вар'іраванне традыцыйнага пляцення з паспяховым увядзеннем новых відаў тэхнікі ўзбагачае і развівае народныя традыцыі. Творчасць Л. Вараб'ёвай, аднак, не з'яўляецца прыярытэтам, нягледзячы

на інавацыю ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, яе майстэрства цесна звязана не толькі з лакальнымі, агульнымі традыцыямі беларускай народнай творчасці, але і з творчасцю іншых народаў [11, с. 175].

Па такому прынцыпу перапрацоўвае традыцыйныя формы і матывы віцебская мастачка Л. Вараб'ёва. У працах «Певень», «Курапатка», «Бусел», «Сокал» назіраюцца інтэрпляцыйнасць і ўзбагачэнне тэхнікі пляцення. Некаторыя прынцыпы пляцення адміраюць, а вар'іраванне традыцыйнай вітай пляцёчкі надае вырабам характэрную, выразную мэтазгодную і прыгожую форму. Напрыклад, саламянае «апырэнне» птушак узмацняе дэкор вырабу. Па-майстэрску спалучаючы рознахарактэрную тэхніку пляцення, мастачка сваёй творчасцю актыўна садзейнічае далейшаму развіццю нацыянальнага, самабытнага мастацтва беларускага народа і яго традыцый.

У творах пачатку XXI ст. на казачна-фальклорныя і бытавыя тэмы («Лявон і Лявоніха», «Музыкі», «Вяселле», «Калядкі», «Араты», «Жніца») мастачка стварае яркія паэтычныя вобразы. Сакавіты каларыт традыцыйнага мастацтва прасочваецца праз формы і тэхніку пляцення твораў. Крыжовая, вітая пляцёчкі і ў зубчыкі служаць галоўнымі кампанентамі ў дэкоры вырабу. Ідучы ад агульнага да прыватнага, мастачка дасягае выдатных поспехаў.

Казачна-фальклорныя і бытавыя тэмы займаюць значнае месца і ў творах браслаўскага патомнага майстра М. Чэркаса. Работы «За вадой», «Па ягады», «Ткачыха», «Пчала», «Араты», «Лебедзь, рак і шчупак», «Хатка Бабы-Ягі» характарызуюцца новымі рысамі форм і прыёмаў выканання, поўным выкарыстаннем унікальных якасцей матэрыялу. Гэта стала важнай асаблівасцю творчасці майстра. Узбагачэнне сюжэтных кампазіцый суправаджаецца ўвядзеннем новых элементаў дэkorу і адточанасцю традыцыйнай тэхнікі пляцення. Творчы працяг народных традыцый пашырае мастацкія магчымасці, дынамізм і экспрэсію твораў, што садзейнічае паглыбленню і іх знешняй ідэйна-эмацыянальнай выразнасці. Гэта прасочваецца ў вырабах серыйнага і выставачнага характару: «На кірмаш», «Бусел на страсе», «Млын», «Быт беларуса», «Зажынкi», «Хлеб-соль».

Складаныя сюжэтныя кампазіцыі майстар вырашае з вялікім прафесіяналізмам. Напрыклад, у творы «Быт беларуса» ён па-майстэрску кампануе сялянскую печ: спалучэнне рознай тэхнікі пляцення і выкарыстанне саламянага ручнога ткацтва ствараюць гарманічную каляровую гаму. Добрае веданне асаблівасцей народнай драўлянай архітэктуры надае твору праўдзівасць. Дадатковымі кампанентамі служаць бытавыя рэчы і посуд, выкананыя з саломы. На печы «гуляюць» дзеці з катом, якія ажыўляюць кампазіцыю. З левага боку гаспадыня занята гатаваннем ежы. Яе постаць у нацыянальным касцюме з боханам хлеба на ўзорным ручніку выглядае велічна. У некаторых выпадках для ўзмацнення і ўзбагачэння дэkorу майстар выкарыстоўвае падфарбаваную анілінам саломку, ручнік і фартух жанчыны выкананы крыжовай тэхнікай пляцення. Дапаўняюць дэкор стужкі-пасмы, якія надаюць арнаментальнасць касцюму. З вялікім густам і псіхалагізмам вырашаецца вобраз папрудухі, якая рыхтуе сабе пасаг. Паэтычна перададзеныя жанравыя сцэны, тыповасць характараў матэрыялізуюць думку майстра, уносячы свежы струмень цеплыні і лірычнасці ў сучасны інтэр'ер.

Традыцыйнасцю і глыбокай вобразнасцю адрозніваюцца сюжэтныя кампазіцыі чашніцкай мастачкі Л. Варчэні. У творах «Першы сноп», «Жніво», «Казёл», «Зубр», «Ліса», «Скамарохі» прасочваецца дынаміка яе майстэрства. Статычнасць ранейшых кампазіцый замяняецца экспрэсіўнасцю. Вар'іраванне традыцыйнай тэхнікі саломпляцення развівае і дапаўняе майстэрства мастачкі. У стварэнні твораў з саломы Л. Варчэня выкарыстоўвае дадатковыя матэрыялы.

У некаторых выпадках віцебскія майстры саломпляцення выкарыстоўваюць не толькі жытнюю салому, але і азёрную траву чарот, «сітнік». Гэта ўласцівая творчасці не толькі патомнага майстра з Верхнядзвінска С. Пяткоўскай, але і сучасных майстроў: Э. Зінкевіч, З. Кальцова, М. Шлабун з Браслава, А. Анкудовіч, Ж. Глабенка, Т. Петух з Пастаў і іншых. Геаметрычна-арнаментальныя матывы, навіяныя народным узорным ткацтвам, надаюць вырабам прастату, яснасць, прадуманасць і выразнасць. Формы сумак былі запазычаны майстрамі ў кан-

цы XX ст. у традыцыйных куфраў. Паступова пад уплывам сучаснасці формы сумак змяніліся, набылі выразнасць і стрыманую дэкаратыўнасць.

Заклучэнне. Беларускія майстры саломпляцення маюць ужо свой вопыт, свае традыцыі. Аднак майстры Віцебшчыны аказаліся вельмі ўспрымальнымі да ўплыву майстроў суседніх рэспублік. Істотным недахопам многіх дэкаратыўных кампазіцый з саломы з’яўляецца тое, што яны, на жаль, вельмі часта не ствараюцца для пэўнага інтэр’ера, а гэта прыводзіць да адрыву твора ад прадметнага асяроддзя і зніжае яго мастацкія якасці. Зазначым, што творы дэкаратыўнага мастацтва павінны стварацца для канкрэтнага асяроддзя і адпаведнага стылістычнага акружэння. Іх кампазіцыйна-пластычны лад і сістэма абагульнення павінны заставацца дэкаратыўнымі і адначасова служыць выражэнню пэўнай мастацкай ідэі.

Прааналізаваны матэрыял сведчыць аб тым, што творчае выкарыстанне і далейшае развіццё народных традыцый у сучасным саломпляценні вядзе да новых здабыткаў у дэкаратыўна-прыкладным мастацтве. З’яўляюцца новыя віды тэхнікі пляцення, формы вырабаў, ускладняецца кампазіцыя твораў. Гэта выклікана не толькі ростам прафесійнага майстэрства творцаў, але і агульнымі тэндэнцыямі сучаснага дэкаратыўнага мастацтва.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Віцебшчыны, у тым ліку і саломпляценне, — крыніца, якая жывіць сучасныя рамёствы і мастацкія промыслы, а таксама прафесійнае

мастацтва. Яно з’яўляецца неад’емнай часткай беларускай культуры, уплывае на фарміраванне мастацкіх густаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Шейн, П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. — СПб. — Т. 3. — С. 44, 73; Некрасова, М. А. О развитии традиций в художественных промыслах // Искусство. — 1971. — № 12. — С. 35–41; Королева, Н. С. Развитие национальных традиций в современных художественных промыслах СССР // Советская этнография. — 1972. — № 5. — С. 39–50; Наша нива. — 1913. — № 37.
2. ЦДГА БССР. — Фонд 295. — Воп. 1. — Адз. зах. 4130. — Арк. 2.
3. Адраджэнне забытага рамяства: метадычны дапаможнік для гурткоў па пляценню з саломкі і сыравіны дрэва, аплікацыі саломкай. — Мінск: Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр народнай творчасці і культурна-асветнай работы, 1985. — 76 с.; Лобачевская, О. А., Кузнецова, Н. М. Возьми простую соломку. — Минск: Полымя, 1988; Лобачевская, О. А. Плетение из соломки. — М.: Изд. «Культура и традиции», 2000; Сахута, Я. М. Народное мастацтва Беларусі. — Мінск: Беларус. энцыклапедыя, 1997; Народныя сувеніры Віцебшчыны: з выставы «Цвяток радзімы васілька...» (рэд. рада: Л. У. Вакар [і інш.]. — Віцебск: Віцеб. абл. друк., 2011. — 304 с.
4. Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. — М.: БелСЭ, 1989. — С. 114.
5. «Русское народное искусство на второй всероссийской кустарной выставке в Петрограде в 1913 г.». — Пг., 1914.
6. Руднева, Я. И. Русская земля (природа страны, население и его промыслы). — Т. VII. Белорусско-литовское Полесье. — М., 1904. — С. 2; Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі: т. 11 (1772–1903 гг.). — Мінск, 1940. — С. 766–767; ЦДГА БССР, фонд 21, воп. 1 адз. зах. 830, л. 1. 241, 287; фонд 1416, воп. 6, адз. зах. 830, т. 1, л. 348; фонд 1430, воп. 1, адз. зах. 39581, л. 517; фонд 2005, воп. 11, адз. зах. 255, л. 32–36; фонд 2502, воп. 1, адз. зах. 584, л. 13–14, 49–50, 71–71, 140–141.
7. Шкут, Н. Н. Белорусские художественные промыслы / Н. Н. Шкут. — Минск: Наука и техника, 1985. — С. 19.
8. Сербов, И. А. Белорусы-сакуны. Краткий этнографический очерк / И. А. Сербов. — Петроград, 1915. — С. 1.
9. Федористова, Н. Л. Соломенных дел мастера Витебщины / Н. Л. Федористова, И. П. Хитыко, М. П. Шерикова. — Витебск: «САМПТО», 2009.
10. Boross, M. Fonas / Képzőművészeti alap kiadvallalata. — Budapest, 1962. — S. 5–10; Polska sztuka ludowa. — 1967. — № 3. — S. 175.

Паступіў у рэдакцыю 31.05.2012 г.